

dějiny a SOUČASNOST

USA a válka v Zálivu

Třicet let od americké „unipolární chvíle“

Jiří ELLINGER

Před třiceti lety zvítězily Spojené státy na čele široké koalice států ve válce v Perském zálivu nad Irákem a osvobodily Kuvajť. Končila studená válka, rozpadl se komunistický blok ve východní Evropě a na konci roku 1991 i Sovětský svaz. Svět stál na počátku nové éry.

V září 1990 pronesl vlivný americký konzervativní komentátor Charles Krauthammer důležitou přednášku, později zpracovanou i do eseje pro časopis *Foreign Affairs*. Po konci studené války (a také už po srpnové invazi Iráku do Kuvajťu) a bipolárního světa, zformovaného nepřátelstvím mezi USA a SSSR, zůstal pouze jediný mocenský pól – Spojené státy. Ta chvíle měla podle Krauthammera logicky pominout: za dekádu či několik dekád vyrostou nová mocenská centra a svět se stane multipolárním. Jak však tento *unipolární moment* prodloužit co nejdéle? [...]

PERIFERIE, NEBO CENTRUM?

Saddám Husajn, diktátorský vládce Iráku, v srpnu 1990 napadl a vojensky obsadil sousední menší Kuvajť. Jeho agrese následovala po mimořádně brutální irácko-iránské válce, která si v letech 1980–1988 vyžádala podle některých odhadů až přes milion obětí. Po

nastolení íránského revolučního režimu (1979), který hrozil rozšířit radikální náboženskou revoluci po celém Blízkém východě a vyhrotil vztahy mezi šíity (kterých byla v Íránu většina) a sunnity v celém regionu, USA podporovaly spíše Husajna než novou revoluční teokracii v Teheránu. Saddám Husajn se však velmi přepočítal, pokud se domníval, že mu po faktické remíze ve válce s Íránem může projít pokus obsadit Kuvajt. Svět v letech 1990/1991 byl totiž úplně jiný než ten v roce 1988.

Americký prezident George H. W. Bush zareagoval okamžitě. Flagrantní porušení mezinárodního práva a okupace slabšího souseda totiž hrozily narušit čerstvou pozici USA jako nezpochybnitelné mocenské i morální autority po vítězství ve studené válce nad SSSR a rozpadu komunistického bloku. USA s požehnáním Rady bezpečnosti OSN rychle zformovaly koalici více než třiceti států a pohrozily, že pokud se Husajn dobrovolně nestáhne, osvobodí Kuvajt silou. Perský záliv, zdroj ropy, na které byly ekonomiky USA a celého Západu už několik dekád závislé, se posunul do centra světové politiky. Namísto soupeření USA a Sovětského svazu se těžištěm stala problematika muslimského světa. [...]

Křížovatkou pro změnu hlavního globálního jeviště byly roky 1979 a 1980. Moskevští vládcí se v té době rozhodovali, jak řešit dvě krize – jednu přímo v centru svého impéria, v neklidném Polsku, a druhou na periferii, v horách Afghánistánu. V jedné z nich se rozhodli zasáhnout silou a vojensky – a ve druhé se spolehnout na nepřímý nátlak. Paradoxně cestu nepřímé politické hrozby uplatnili na hlavní scéně studené války: krizi v Polsku ponechali k řešení místnímu spojenci Wojciechu Jaruzelskému. Vojenský zásah sovětských jednotek v Polsku (na rozdíl od Maďarska 1956 nebo Československa 1968) odmítli. Naopak, do Afghánistánu vyslali na Vánoce 1979 vojáky.

Ke krachu imperiálního projektu vedly ale obě cesty. O deset let později bude sovětská říše ve východní Evropě v troskách a Polsko, Maďarsko, Československo i východní Německo budou opět svobodné. Sovětský svaz těžce vyčerpá i dlouhá a neúspěšná válka v Afghánistánu (1979–1989). Islamističtí odpůrci bezbožných komunistů, takzvaní mudžáhidé, budou v osmdesátých letech v USA oslavováni jako freedom fighters a podporováni ve svém boji proti sovětským okupantům i vojensky. Islamističtí válečníci z Afghánistánu – na čele s Usámou bin Ládinem a jeho organizací al-Káida – se však nakonec obrátí i proti druhé supervelmoci 20. století, Spojeným státům, svým dosavadním protektorům. [...]

KOLEGOVÉ, NEBO RIVALOVÉ?

Když se v lednu 1989 stal novým prezidentem USA dosavadní Reaganův viceprezident George H. W. Bush, pokračovala sice vláda republikánů, avšak Bush výrazně obměnil hlavní představitele své administrativy. K moci se dostala skupina mužů, které spojovala společná práce pro prezidenta Geralda Forda. Jeho krátká vláda stvořila silnou a výraznou sestavu osobností, které fatálně ovlivní americké i světové dějiny – jak v devadesátých letech (za vlády G. Bushe staršího), tak na počátku 21. století (za vlády G. Bushe mladšího, 2001–2009). „Fordovská“ sestava bude stát za první válkou v Zálivu (1990–1991) i za druhou iráckou válkou (po roce 2003).

George Bush starší byl v letech 1976–1977 Fordovým ředitelem zpravodajské služby CIA. V této pozici úzce spolupracoval jak s prezidentovým zahraničněpolitickým poradcem Brentem Scowcroftem, tak s Fordovým šéfem štábu v Bílém domě a jeho pravou rukou Donaldem Rumsfeldem i Rumsfeldovým náměstkem a nástupcem v této pozici, Dickem Cheneyem. [...]

Brent Scowcroft byl znovu hlavním zahraničněpolitickým poradcem a Dick Cheney se stal ministrem obrany. Jako ministr zahraničních věcí je doplnil James Baker a předsedou Sboru náčelníků štábů,

hlavní poradní vojenské struktury, byl jmenován Colin Powell. Ti budou společně tvořit strategii politické i vojenské odpovědi na Saddámovu invazi do Kuvajtu v letech 1990/1991. USA prohlásily Perský záliv za sféru svých životních zájmů už v roce 1980, v takzvané *Carterově doktríně*, právě v reakci na sovětskou invazi do Afghánistánu.

Jedna klíčová osoba z Fordovy éry však v Bushově týmu chyběla: hlavní Fordův politický operátor Donald Rumsfeld. S ním měl Bush už v sedmdesátých letech velmi napjaté vztahy. Oba byli velkými rivaly a Bush jej při vládních nominacích vynechal. [...]

VÍTĚZSTVÍ, NEBO PROHRA?

Operace Pouštní štít (od srpna 1990) i Pouštní bouře (letecké a námořní bombardování Iráku, zahájené 17. ledna 1991, a následná pozemní invaze spojenců do Iráku v únoru 1991) byly první televizní válkou přenášenou v přímém přenosu. Záběry Vietnamu byly sice na amerických obrazovkách už v šedesátých a sedmdesátých letech, ale teprve válku v Zálivu sledovali diváci v reálném čase, především ve vysílání stanice CNN. I díky této válce získala CNN svou proslulost, sledovanost a politický vliv.

Vojensky byla válka v Zálivu pro USA a jejich koalici (včetně českých vojáků, kteří se po období komunistické nadvlády poprvé objevili v roli spojenců USA) naprostým triumfem. Pár dní po začátku pozemní invaze se Saddámovy síly zhroutily. Kuvajt byl osvobozen a jeho samostatnost obnovena. USA stály na jaře 1991 na vrcholu sil a moci. Staré i nové problémy byly úspěšně překonány: východní komunistický blok se rozpadl a Irák byl poražen v rychlé válce. *Nový světový řád*, jak o něm prezident Bush hovořil v Kongresu v září 1990, se zdál být na dosah. [...]

Hlavní Bushovi poradci Baker i Scowcroft jako přesvědčení stoupenci realistické zahraničněpolitické doktríny trvali na tom, že operace v Iráku musí být rychlá a mít omezené cíle, především

osvobodit Kuvajt. Pustit se do delší války s Irákem s cílem změnit jeho režim a odstranit Husajnovu vládu jim přišlo velmi riskantní a odmítli to. Nereagovali dokonce ani na to, když Iráčané (především Kurdové na severu, ale i část většinových šíitů, dosud utlačovaných Husajnovou sunnitskou menšinou) proti diktátorovi povstali. Husajn povstání nelítostně potlačil a udržel se u moci. Ekonomické a další sankce, které proti němu dále USA s požehnáním OSN používaly, na tom nic nezměnily.

Pro část veřejnosti to byla vážná Bushova chyba. Nepodpořit povstání v Iráku, nesvrhnout Saddáma a neosvobodit celý Irák znamenalo zpronevěřit se morálním důvodům, které k válce vedly. Proti Bushovu realismu se napravo zformují takzvaní neokonzervativci (*neocons*), pro něž bude válka v Zálivu promarněnou šancí a ukázkou Bushovy polovičatosti. O deset let později se pokusí to, co vnímali jako hlavní Bushův omyl, napravit.

MOMENT, NEBO ÉRA?

Během válečných příprav útoku na Irák se v roce 1990 objevily statisíce amerických vojáků i ve spojenecké Saúdské Arábii. Přítomnost amerických ozbrojenců na posvátné půdě nedaleko Mekky a Medíny byla pro muslimské náboženské radikály neomluvitelnou pohanou. Usáma bin Ládín, jenž s dalšími džihádisty úspěšně bojoval proti sovětským okupantům v Afghánistánu, našel od devadesátých let druhého úhlavního nepřítele. Sovětský svaz byl poražen, na řadě byla další říše zla – Spojené státy. Nový, čistý islámský řád může být v muslimském světě vybudován pouze tehdy, když padne ochránce zkorumpovaných domácích režimů – USA. [...]

Když se v lednu 2001 stal po Billu Clintonovi prezidentem Bushův syn George W. Bush, obklopil se opět z velké části „Fordovými muži“ z dob vlády svého otce. Dick Cheney byl nyní viceprezidentem, Colin Powell ministrem zahraničí. A jeden rozhodující aktér ještě přibyl. V klíčovém psychologickém gestu odporu proti otcovské autoritě a vlivu Bush mladší jmenoval na post ministra obrany Donalda

Rumsfelda. Po 11. září 2001 a napadení USA to bude právě Rumsfeld v silném spojení se svým bývalým podřízeným Cheneyem, kdo podpoří neokonzervativní křídlo v argumentu, že na útok islamistických fundamentalistů se musí odpovědět nejen v Afghánistánu (kde měl bin Ládín základnu), ale i úderem proti Iráku.

Pod záminkou, že Saddámův režim vyvíjí zbraně hromadného ničení – a také kvůli jeho údajnému spojení s bin Ládinem (nic z toho se neprokázalo), vedli Cheney a Rumsfeld kampaň za to, aby USA zaútočily na Irák. Bush mladší tak měl uskutečnit to, co začal, ale nedokončil jeho otec: svrhnout Saddáma Husajna a osvobodit Irák. Změnou režimu a nastolením demokracie v Iráku měla začít historická přeměna celého Blízkého východu. Po osvobození východní Evropy od komunismu před patnácti lety měl být muslimský svět osvobozen od zaostalých diktatur a v dalším regionu měla zvítězit demokracie. Pod šokujícím dojmem úderů z 11. září, které zasáhly samotné centrum USA (New York a Washington), došlo i u mnohých zahraničněpolitických realistů k prudkému názorovému posunu k neokonzervativnímu idealismu – od omezených cílů Bushe staršího k velkolepé agendě vytvoření nového Blízkého východu za Bushe mladšího.

Ve svých záměrech však neokonzervativci neuspěli. Blízký východ a muslimský svět demokratizován nebyl. Naopak, povstání proti USA v Iráku a dlouhé roky krvavého sektářského násilí v zemi celý region destabilizovaly. USA se nakonec především snažily zajistit, aby jak z Afghánistánu, tak z Iráku odešly bez všeobecného dojmu, že byly poraženy. Krauthammerův *unipolární moment* se zdál být velmi krátký. Americké vůdcovství, v letech 1990/1991 na vrcholu, bylo zpochybňováno už za deset let, při debatách o invazi do Iráku v roce 2002 – nejen Ruskem či Čínou, ale i Francií a Německem. Druhá válka v Iráku, kterou USA zahájily bez schválení Rady bezpečnosti OSN, zničila konsenzus Západu, který první válka v Zálivu vytvořila.

Těžká ekonomická krize USA po finančním krachu 2008 (do značné míry vyvolaném i enormními válečnými výdaji v Afghánistánu a Iráku) zasadila americkému vůdcovství i jeho společenské a politické stabilitě tvrdou ránu. Po migrační krizi v Evropě (2015) a dvojnásobným volebním šoku roku 2016 (odhlasování brexitu ve Spojeném království a zvolení Donalda Trumpa v USA) byl svět na počátku jiné éry, než byla ta po konci studené války před čtvrtstoletím.

Rozhodnutí z roku 1979 o sovětské invazi do Afghánistánu stálo podle některých na počátku rozpadu SSSR v roce 1991. Jsou invaze do Afghánistánu, a především do Iráku obdobným mezníkem i pro USA a éru unipolární americké nadvlády? Sovětský svaz se ale nerozpadl kvůli neúspěšné válce v Afghánistánu – ta pouze prohloubila systémové problémy moskevského impéria. Neúspěchy Spojených států při reorganizaci muslimského světa, chyby a omyly v Afghánistánu, pyšné ambice přetvořit vojenskou silou Blízký východ proto neznačí nutně konec globální americké éry – zahájené ve čtyřicátých letech vítězstvím ve druhé světové válce a stvrzené úspěchem ve válce studené proti SSSR.

Ano, americká *nejskvělejší hodina*, jak bychom v narážce na Churchilla mohli také nazvat *unipolární moment* z období války v Zálivu před třiceti lety, už pominula – americká éra však nikoliv. Po dekádách definovaných událostmi v muslimském světě bude jejím dalším testem návrat soupeření s konkurenčními mocnostmi, tentokrát s Ruskem a Čínou.